

Bogusz Modrzewski

Język i regionalna adaptacyjność architektury

Mazowsze Studia Regionalne 19, 97-107

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Język i regionalna adaptacyjność architektury

Bogusz Modrzewski

STRESZCZENIE

Celem niniejszego tekstu jest opisowe określenie warunków kształtowania architektonicznego języka form, w tym zwłaszcza form regionalnych, rozumianych jako zdolność adaptacji domeny architektury do lokalnych warunków zarówno w wymiarze geograficznym (lokalne uwarunkowania klimatyczne, materiały, wydajność energetyczna czy technologie low-tech), jak i w wymiarze humanistycznym, w odniesieniu do lokalnych tradycji budowlanych. Ponadto przedstawia uwarunkowania i możliwości jego żywotnej reprodukcji, służące zaspokojeniu emocjonalnych, sentymentalnych i duchowych potrzeb człowieka lub w praktycznym wymiarze uwarunkowań „fizjologicznych” – minimalizacji negatywnego wpływu architektury na poziomie visceralnym i redukcji stresu. Zawiera przykładową analizę i klasyfikację metod replikacji, opartą na przeglądzie literaturowym przykładów teoretycznych i prawnych konstruktorów, pomocnych w praktycznym kształtowaniu metod replikacji architektury regionalnej. Wnioski i rekomendacje: przetrwanie i rozwój regionalnego (dostosowanego do otoczenia) charakteru architektury może mieć miejsce poprzez efektywne i świadome wykorzystanie języka architektury – języka wzorców i form, w praktyce – zapisu kodu projektowego i planistycznego.

Wprowadzenie – architektura miejsca

W obliczu rozwoju naukowej i technicznej sprawności budowlanej – jednocześnie zatarciu i regresowi ulega wiedza dotycząca kognitywnej roli kształtowania ładu otoczenia człowieka – wiedzy *stricte* architektonicznej¹. W epoce różnorodności kulturowej nie istnieje racjonalna przyczyna, by lokalnie obowiązywać miał jeden zunifikowany język architektoniczny, nazywany potocznie „architekturą naszych czasów” [por. Mouzon, 2004]². Bezstylowe podejście do regionalnej formy architektonicznej opiera się na analogii do medialnych ikon inwestycji państwowych lub deweloperskich, niekoniecznie jednak stanowi dobrowolny architektoniczny wybór większości populacji³. Architektura ta stanowi wydarzenie rozpatrywane z perspektywy linii czasu historii i krytyki, choć już niekoniecznie – społeczno-urbanistycznego i architektonicznego kontekstu miejsca, najczęściej przemilczanego. Budynek wyizolowany z otaczającej rzeczywistości wydaje się z logicznego punktu widzenia absurdem, tymczasem to kontekst określa regionalność. Z drugiej strony – symboliczna „wanna z kolumnadą”⁴ nie jest wyrazem zaściankowego polskiego bezguścia, lecz także (nieumiejętnie i nieświadomie wyrażoną) tęsknotą za uniwersalnym, żywym językiem architektury.

¹ Z realnym skutkiem dla kondycji psychicznej, fizycznej i kulturowej współczesnych użytkowników architektury.

² Krier wskazuje, iż może być odwrotnie: „*Próbuje nam się wmówić, że nasza praca powinna wyrażać ducha naszych czasów, podczas gdy największe dzieła przeszłości są świadectwem czegoś wręcz przeciwnego*” [Krier, 2011].

³ Robert Adam przytacza brytyjskie badania Cabe, w których preferencja budynków tradycyjnych sięga ok. 85%. W badaniach YouGov z 2009 roku na próbie ponad 1000 respondentów – 77% respondentów, którzy dokonali wyboru, zadeklarowało preferencję tradycyjnej architektury w stosunku do 23% deklarujących preferencję architektury współczesnej [Etherington, 2009].

⁴ Tytuł książki Filipa Springera.

Wynika z zaniku lokalnej, rzemieślniczej i architektonicznej, wiedzy o poprawnym kształtowaniu tradycyjnych form⁵, ale także z zaprzepaszczenia (wielowiekowej) świadomości o tym, *dlaczego* to robiono⁶. Z braku tradycyjnej architektonicznej edukacji, powszechnej i akademickiej [Adam, 2010], język architektury, uniwersalny, narodowy, regionalny i lokalny, pozostaje zlepkiem lepiej lub gorzej aplikowanych *memów* architektonicznych.

Język architektury

Każda architektura tradycyjna (w tym regionalna) posługuje się językiem⁷. Lokalny tradycjonalizm w architekturze nie polega na konserwacji historyzujących struktur, ale na badaniach i odtwarzaniu *języka*, który te struktury wytworzyły. Należałoby zatem określić cechy języka(ów) architektury, a także możliwości jego adaptacji i replikacji. Rezygnacja z niego może oznaczać nieprzewidywalne rezultaty i chaos przestrzenny. Język architektury to uporządkowanie formalne, ale także wehikuł przenoszący kulturowe wzorce⁸ – ewoluuje w przybliżeniu tak samo, jak język mówiony. Zbyt gwałtowna zmiana języka, obserwowana od kilkudziesięciu lat, praktycznie uniemożliwia efektywną komunikację. Język zaczyna przeczyć sam sobie, wywołując dysonans poznawczy. Co ciekawe, fakt ten jest przyjmowany jako oczywista konieczność dziejowa i sytuuje architekturę tradycją niejako w muzeum. Architektura wyzbywa się swojej informacyjnej i organizacyjnej roli na rzecz, w dużej mierze, świata wirtualnego.

Podział na architekturę współczesną, nowoczesną i dawną, tradycyjną, regionalną, jest w gruncie rzeczy niewłaściwy. Zamyka fenomen *żywej* architektury w konceptualnym skansenie, składzie rzeczy nieinteresujących z poznawczego i ewolucyjnego punktu widzenia i z bliżej niekreślonych przyczyn – niegodnego naśladowania. Warto jednak zauważyć, iż architektura pojmowana tradycyjnie stanowi przeważającą większość ciągłości historii rozwoju miast i wsi.

Adaptywny język architektury jest konglomeratem języka wzorców i języka form. *Język wzorców* określić można jako sumę wiedzy o ludzkich interakcjach z budynkami, podczas gdy *język form* – jako ich (budynków) wzorce geometryczne [Alexander, 1979; Salingaros, 2008]. Język form zaadaptowany do kognitywnych potrzeb użytkownika (nie architekta) staje się, wraz z językiem wzorców, elementem „projektowania opartego na wiedzy” – projektowania adaptywnego [tamże]. Mouzon proponuje następujący podział języka architektury [Mouzon, 2004]:

⁵ I z dominacji przemysłowych materiałów i technik.

⁶ Co stanowić już powinno domenę akademickiej refleksji, w konsekwencji przekładającą się na popularyzację dobrych lokalnych wzorców.

⁷ Każdy niehermetyczny język kultury jest *de facto* językiem tradycyjnym [Salingaros, 2013]. Język ten podzielić można na potoczny (*vernaculus*) i klasyczny (*classicus*). Klasyczny oznacza – *najlepszy ze swego rodzaju, najwyższej klasy* [Krier, 2011]. Dawny język architektury posiadał zdolność poruszania ludzkich emocji i jak wydaje się, język ten został w dużym stopniu, jeśli nie całkowicie – stracony.

⁸ Definicja kultury, zaproponowana przez Salingarosa, odnosi się do stopnia organizacji, uporządkowania kompleksowej informacji o otaczającym środowisku w celu połączenia użytkowników ze światem realnym, jak to miało miejsce w przypadku architektury współcześnie nazywanej tradycyjną i w przeciwieństwie do architektonicznych światów wykreowanych na potrzeby osobistego, politycznego czy korporacyjnego marketingu.

Język uniwersalny

Język niewymagający „tłumaczenia”; podstawowy komponent języków regionalnych i narodowych, oparty w dużej części na naturalnych analogiach⁹, w tym zwłaszcza strukturalnych cechach ludzkiego ciała: symetriach ciała i ludzkiej twarzy, dyspozycji jego elementów czy jego przestrzeni egzystencjalnej itd. [Crove, 1997; Hersey, 2001; Mouzon, 2004; Norberg-Schulz, 2000]. Zasada podziału formy na podstawę, trzon i zwieńczenie sygnalizujące główne wejście do budynku, zasada dążenia do naturalnego światła, filtracja światła poprzez podziały, otwory i ramy itd. Harmonia architektoniczna, powszechnie utożsamiana z określoną proporcją (stosunkiem części), ale w głębszej percepcji oparta o rekursywne iteracje skal, samopodobieństwo elementów, bogactwo ustrukturyzowanego detalu, rytmiczny ornament czy harmonijnie skomponowaną warstwę kolorystyczną architektonicznej całości. *Język uniwersalny urbanistyki* w dużym stopniu odpowiada tradycyjnemu kształtowaniu osiedli ludzkich¹⁰. Według badań Alexandra (i zespołu) – uporządkowane strukturalnie cechy języka urbanistyki, niezależne od specyfiki poszczególnych kultur, obejmują: zasady stopniowego wzrostu, wzrost większych całości, aspekt architektonicznej wizji (intuicji), kształtowanie pozytywnego charakteru przestrzeni, wzorce dla dużych budynków, wzorce konstrukcji i zasady kształtowania „koncentryczności” przestrzeni [Alexander, 1987].

Język narodowy

Język klasyczny, *najlepszy ze swego rodzaju*, jako wytwór i wynik kolektywnej wiedzy budowlanej i kulturowej, właściwej ciągłości historycznej danej nacji, komponentów regionalnych i elementów zapożyczonych z uniwersalnego języka architektury. Powszechny, narodowy język określa cechy kluczowych budynków i przestrzeni publicznych: znaczenie, wygląd zewnętrzny, czytelność przestrzeni wewnętrznych. W skali urbanistycznej, w warstwie symbolicznej przestrzeni miasta, odpowiada czytelnemu rozdziałowi domeny publicznej od domeny prywatnej – *res publica* i *res economica* [Krier, 2007]. Jest ono możliwe tylko wtedy, gdy język domeny publicznej będzie wyraźnie określony, między innymi poprzez hierarchiczne skale determinujące ważność i znaczenie elementów przestrzennych – budynków względem siebie i części budynków względem obserwatora [HRH The Prince of Wales, 1989].

Dialekt regionalny

Pojęcie *dialektu* oznacza: „uniwersalny etos budowania schronień w sytuacji niedoboru materiałów i skutecznych technik konstrukcyjnych” [Jencks, Kropf, 2013, s. 210]. Dialekt wyraża uniwersalną, czyli odwieczną zasadę ekonomii kształtu, zakorzoną w lokalnej kulturze i niezależną od akademickich ideologii. Dialekt zarówno uzupełnia, jak i odtwarza w uproszczonej wersji architekturę klasyczną, adaptuje w nieskończonej liczbie powtórzeń określone motywy formalne i wzorce. Równocześnie sam jest jej źródłem, budowaniem formy oczywistej, powstającej pozornie bez wysiłku intelektualnego, przez to naturalnie pięknej

⁹ Ale nie na dosłownym imitowaniu form i kształtów natury, niemającym nic wspólnego z ich rzeczywistymi funkcjami czy metabolizmem.

¹⁰ Lub po prostu się z niego wywodzi.

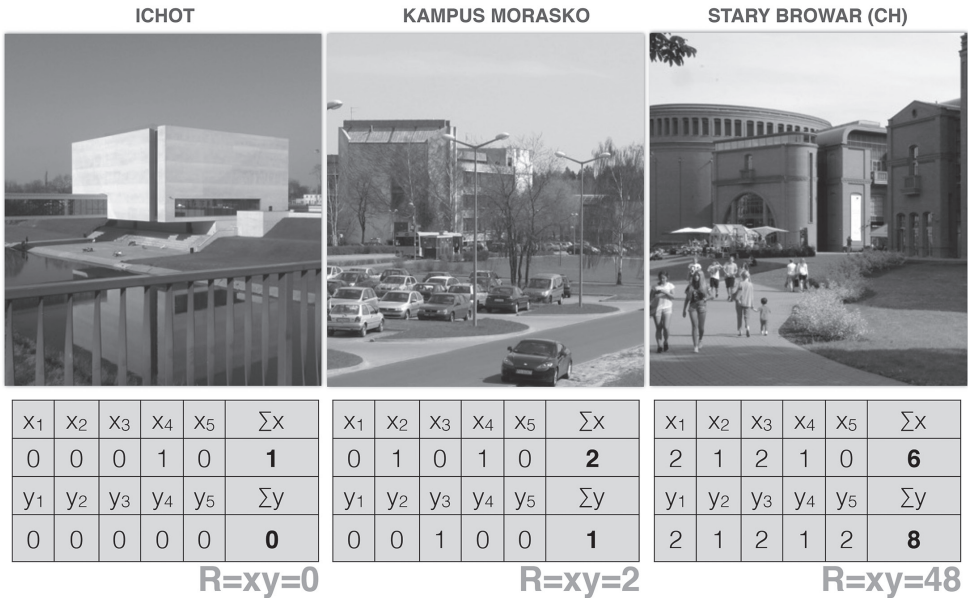
Tabela 1. Architektoniczny regionalizm i adaptacyjność architektury

R – stopień „adaptacji” w architekturze (%)			
x	Grupa elementów geograficznych (wartości x) – adaptacja geograficzna		Ocena*
x₁	Typologia globalna	Typologia lokalna	0 – 2
x₂	Użycie importowanych materiałów	Użycie lokalnych materiałów	0 – 2
x₃	Niezależność od lokalnego klimatu	Dostosowanie do lokalnego klimatu	0 – 2
x₄	Niewydajność energetyczna	Wydajność energetyczna	0 – 2
x₅	Zależność od czynników globalnych w efektywności energetycznej	Rozwiązania typu low-tech	0 – 2
Suma	$x = x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5$		0 – 10
y	Grupa elementów humanistycznych (wartości y) – adaptacja humanistyczna		Ocena*
y₁	Dążenie do stylu globalnego (międzynarodowego)	Dążenie do odtworzenia tradycji historycznych, związanych z lokalną kulturą	0 – 2
y₂	Adaptacja do abstrakcyjnych zasad	Adaptacja do ludzkiej fizjologii (biofilia)	0 – 2
y₃	Przestrzenie i powierzchnie określone przez problemy filozoficzne	Przestrzenie i powierzchnie dopasowane do ludzkiej psychiki	0 – 2
y₄	Potrzeby dzieci nie zostały uwzględnione	Zaadaptowano szczególnie dla dzieci	0 – 2
y₅	Bazujący na intelektualnych wyborach elity	Zorientowany na emocjonalną przyjemność wszystkich użytkowników	0 – 2
Suma	$y = y_1 + y_2 + y_3 + y_4 + y_5$		0 – 10
R = xy			

* Punkcja: 0 – lewe pole; 1 – ocena pośrednia; 2 – prawe pole
Źródło: opracowanie własne na podstawie [Salingaros, 2013].

i inspirującej. Stwarza efekt wynikowy na podstawie dostępnych środków w stosunku do istniejących, z reguły stałych, uwarunkowań środowiskowych, topografii i dostępności materiałów budowlanych. Nawet jeśli określony zasób sztuki i tradycji budowlanej (język form) uległ zatarciu, nie zmieniły się owe uwarunkowania zewnętrzne i to one w dużym stopniu, a nie bezpośrednia geograficzna lokalizacja i sąsiedztwo, determinują regionalny język architektury. Dialekt regionalny często przeciwstawiany jest językowi uniwersalnemu. O ile architektura regionalna odnosi się do naturalnych, środowiskowych uwarunkowań typologii, konstrukcji i organizacji przestrzeni (*adaptacja geograficzna*), to, z drugiej strony, nawiązuje do lokalnych potrzeb użytkowych na poziomie fizycznym, psychicznym i duchowym (*adaptacja humanistyczna*). Pomiar architektonicznego regionalizmu odzwierciedla stopień adaptacji budynku do lokalnych warunków i potrzeb, w opozycji do tych struktur, które ignorują lokalny kontekst, klimat i materiały oraz ich odnawialność w cyklu życia budynku (patrz: Tabela 1.).

Ryc. 1. Adaptacja regionalna architektury – przykładowe zastosowanie metody

Źródło: opracowanie własne

Paradoksalnie, często budynki o tradycyjnym charakterze znacznie lepiej adaptują się do funkcjonalnych zmian, których pierwotnie nie przewidział i nie mógł przewidzieć ich architekt. W koncepcji zaproponowanej przez Salingarosa regionalna adaptacyjność języka form stanowi wartość odzwierciedloną poprzez dwie grupy elementów przynależnych do obietu: *geograficzną* (x) i *humanistyczną* (y). Każda z nich składa się łącznie z 5 cech, określanych przez trójstopniową skalę (0-1-2). Regionalna adaptacyjność w tej interpretacji byłaby iloczynem sum elementów *geograficznych* i *humanistycznych*: $R = xy$, podawanym w zapisie procentowym (0-100%) [Salingaros, 2013]. Przykładowe zastosowanie powyższego podejścia zawiera rycina 1., na której zestawiono trzy znane obiekty architektoniczne miasta Poznania, o znaczeniu ponadlokalnym: ICHOT (Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego), zabudowania kampusu Morasko Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz zabudowania Centrum Handlowego Stary Browar.

Lokalne odmiany i narzecza

Ściśle lokalne odmiany jako wynik geograficznej lub kulturowej dywersyfikacji. Element języka najbardziej wrażliwy, kruchy i zagrożony wyeliminowaniem, określający lokalny *duch miejsca*, zapis i nawarstwianie historii miejsca, a także lokalny wyraz terażniejszości, niezależnie od walorów estetycznych.

Reprodukcja architektury

Cechą ładu tradycyjnego budynku (czy miasta) jest nie tyle estetyczna kategoria *piękna*, co specyficznie zdefiniowana kategoria *życia* struktury architektonicznej¹¹ i/lub elementów, które to życie podtrzymują [Adam, 1995]. Nie leży ona w abstrakcyjnych ideach i gustach estetycznych, ale w tym, na ile architektura rzeczywiście porusza ludzkie emocje lub, jak uważa Day, tym co jest: „ożywcze dla ludzkiego ducha” [Jencks, Kropf, 2013]. Jest to wewnętrzne poczucie zgodności z własną naturą lub czymś, co Alexander określa jako „nienazwaną jakość” [Alexander, 1987], a w późniejszych pismach – jako właściwość żywych systemów lub kompletość (*wholeness*) [Alexander, 2004]. Poczucie *życia* struktury opiera się na założeniu, iż (każda) materia albo system jest do pewnego stopnia i w określonym sensie – „ożywiona”¹². Identyfikacja *życia* ma charakter płynny, gradalny, a nie progowy¹³. Stanowi immanentną, informacyjną cechę przestrzeni, zgodnie z teorią biofilii żywe struktury przyczyniają się do rozkwitu aktywności i dobrego samopoczucia, ludzie przebywający w nich chętnie i z własnej woli nie odczuwają dodatkowego emocjonalnego i psychicznego wysiłku, stresu i znużenia, bowiem sama fizyczna struktura (budynku lub otoczenia) nie absorbuje i nie wywołuje negatywnych emocji. Jeśli przyjąć, iż celem architektury, jak każdej innej sztuki, nie jest dostarczanie artefaktów czy technicznych kontenerów agregujących określone funkcje i czynności, ale zaspokojenie owej podstawowej ludzkiej potrzeby: poczucia rzeczywistości, bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego, pozytywnego rezonansu (zgodności) z otaczającą przestrzenią¹⁴, a jakość projektu wyraża się w stopniu jego strukturalnego uporządkowania (*structural order*) – to koncepcja ta wyjątkowo trafnie określa przeznaczenie architektury jako fizycznej formy wspierającej żyjące systemy. Architektura o znikomym stopniu życia nie jest zatem przydatna z kognitywnego i użytkowego punktu widzenia, nawet, jeśli stanowi wysublimowane, estetyczne „dzieło sztuki”.

¹¹ Biologiczny, żywy i *żyjący* charakter architektury rozpatrywać można na dwa sposoby – poprzez dosłowną analogię do „żywych” systemów i poprzez teorię biofilii – oddziaływania otoczenia na organizm człowieka. W pierwszym wypadku N.A. Salingaros wyróżnia 7 zasad organizacji żywych systemów:

1. *Zorganizowana złożoność* i koncentracja informacji;
2. *Metabolizm* – rozumiany jako wymiana zorganizowanej i niezorganizowanej informacji między organizmem i środowiskiem, w której to informacja (a nie fizyczny materiał) jest najbardziej wartą rekonstrukcji i zachowania;
3. *Replikacja* – odtworzenie informacji po zużyciu jednostki;
4. *Adaptacja* – przystosowywanie się do zmieniających się lokalnych warunków;
5. *Interwencja* – dostosowanie otoczenia do własnych potrzeb;
6. *Umiejscowienie* – brak możliwości efektywnego funkcjonowania w niewystarczająco rozpoznanym środowisku;
7. *Łączność* – umiejętność funkcjonowania na podstawie aktualizowanej informacji [Salingaros, 2013].

W drugim wypadku, w ramach teorii biofilii, pośrednie oddziaływanie architektury stanowi namacalny i doświadczalnie weryfikowalny wpływ kształtu i percepcji architektonicznego środowiska na kondycję psychiczną i fizyczną jego użytkowników.

¹² Stanowi „żywą” geometrię. Systemem takim (łączącym komponenty materialne i biologiczne) jest np. las, miasto, ale także – złożony krajobraz kulturowy.

¹³ Leitner przytacza przykład niemieckiego terminu *Lebendigkeit* – w wolnym tłumaczeniu „żywość” (żywołność, vitalność, pełnia życia), który odnieść można zarówno do osoby, jak i np. sztuki teatralnej, koncertu, dzieła architektury czy krajobrazu [Leitner, 2015].

¹⁴ Hipoteza sawanny określa naturalne warunki preferencji otoczenia, które utożsamić można z poczuciem ładu.

Reprodukcja architektury może być jedynie replikacją powtarzalnych memów, charakterystycznych wizualnych elementów budynku, pozostających bez związku z wzorcami ich pochodzenia i zastosowania, ale może także przenosić żywe, regionalne elementy języka poprzez trzy formy reprodukcji, zaproponowane przez Herseya [Hersey, 2001]. Nazwane one zostały umownie: genetyką mendeliańską (architektonicznym kodem), transkrypcją DNA (architektonicznym DNA) i reprodukcją fraktalną:

1. **Kody Architektoniczne** – potocznie rozumiane jako zestaw (genom) *memów*¹⁵ + zasady ich reprodukcji geometrycznej: proporcje, skale, moduły itp.; ten drugi element (zasady reprodukcji) jest nieodzowny, jeśli *memy* mają stać się częścią języka form, inaczej bowiem stają się jedynie obrazami bez hierarchicznego i kontekstualnego związku (swoistymi *wirusami* architektonicznymi). Memy w tym ujęciu pojawiają się w nietkniętej (niezmodyfikowanej) formie lub nie pojawiają się wcale, aczkolwiek ich ponowna konfiguracja może być całkowicie różna niż w wyjściowym dziele.

Źródła kodyfikacji formalnej¹⁶:

- **Uniwersalny język form** (*Universal Form Language*) – immamentne, uniwersalne cechy przestrzeni, niezależne od kontekstu kulturowego – por. np. Alexander, 2004, *A Nature of Order*.
- **Katalog** (*Catalogue*) – ilustrowany wzornik architektonicznych *memów* (detali architektonicznych, elementów konstrukcyjnych czy elementów dekoracyjnych – por. np. Liebold, 1891, *Wzornik detalu dekoracyjnego*; w formie rozbudowanej może stanowić swoistą „skrzynkę narzędziową” (*Assembly Kit*), określającą nie tylko detale i komponenty modularne, ale także zasady ich wzajemnej kombinacji i kompozycji (możliwość kreacji złożonych całości ze stosunkowo niewielu elementów wyjściowych, replikacji ulega jedynie element wyjściowy, ale jego położenie i kompozycja może być różna od rodzica) – por. np. Durand, 1809, *Précis des Leçons D'architecture Données à l'École Royale Polytechnique*.
- **Wzornik precedensów** (*Precedent Book*) – ilustrowany wzornik istniejących (obecnie historycznych) dzieł architektonicznych w formie rysunków (plany, elewacje, detale), stanowiący „wzory godne naśladowania” – por. np. historyczny Campbell, 1725, *Vitruvius Britannicus*.
- **Wzornik projektów architektonicznych** (*Plan Book*) – ilustrowany wzornik modelowych, typowych rozwiązań projektowych w zakresie pełnego dzieła architektury, wymagający adaptacji do indywidualnych lokalnych warunków – por. np. Gałęzowski, 1916, *Odbudowa polskiej miasteczka*.

¹⁵ Język sprowadzony jedynie do obrazu architektury nazywamy „stylem architektonicznym” – stosunkowo prymitywną interpretacją rzeczywistości [Salingeros, 2008]. Składa się ona ze swoistych *Architektonicznych memów* – powielanych jednostek informacji. Mem jako taki częstokroć zastępuje określony, bardziej złożony wzorec kulturowy poprzez jego jednostkową wizualizację. Kolekcja *memów*, zapełniająca świat masowej wyobraźni i zastępująca continuum pamięci architektonicznej, współtworzyć może iluzoryczny obraz świata. *Architektoniczny mem*, charakterystyczna wizualna reprezentacja elementu architektury, stosowany bez związku z językiem wzorców staje się swoistym architektonicznym wirusem. By się rozpowszechnić – *architektoniczny mem* potrzebuje odpowiednio przygotowanego podłoża ideologicznego, kulturowego, edukacyjnego czy marketingowego.

¹⁶ Częściowo na podstawie [Gindroz, Robinson, 2004].

- **Traktat architektoniczny** (*Treatise*) – opracowania podsumowujące aktualną wiedzę o elementach i zasadach kształtowania formy architektonicznej; w ujęciu tradycyjnym głównie odnoszące się do zasad kształtowania architektury klasycznej.
 - **Wzornik architektoniczny** (*Pattern Book*) – ilustrowane kompendium informacji praktycznych, dotyczące detali (także technicznych) i elementów architektonicznych o określonym charakterze, także wzorniki dobrych i złych praktyk – por. np. Mouzon, 2004, *Traditional Construction Patterns*; w kodyfikacji urbanistycznej element kodu formalnego. Praktyczny system i element (moduł) profesjonalnej lokalnej kodyfikacji urbanistycznej, zawierający określenie: stylu(ów) projektu (oraz jego historia i charakter), kształtowanie bryły (gabaryt) i kompozycja, pozycjonowanie i charakter drzwi, okien, okapów, ganków itp., a następnie dopuszczalnych materiałów, kolorów i wariantów elewacji – por. np. Gindroz, 2004, *The Architectural Pattern Book*.
 - **Wzornik urbanistyczny** (*Urban Code*) – system sklasyfikowanych hierarchicznie, problemowo i aplikacyjnie rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych w ramach określonego systemu kodyfikacji przestrzennej (np. *SmartCode*), także w oparciu o tzw. transekt (klasyfikację regionalną typologii zabudowy i zagospodarowania terenów), mogącego w całości lub w częściach zostać adaptowanym – por. np. Duany, 2002, *Lexicon for the New Urbanism*.
2. **Transkrypcja DNA** – identyfikacja i reprodukcja mniej uchwytnych cech otoczenia lub określonych wątków charakterystycznych dla środowiska kulturowego – w najprostszej formie, na poziomie określonych jednostkowych wskaźników urbanistycznych¹⁷ lub w bardziej zaawansowanej formie na „mutacjach” architektonicznych. Zagadnieniem transkrypcji DNA zajmują się *języki wzorców*. Funkcjonalne rozwinięcie zagadnienia transkrypcji:
- **Uniwersalny język wzorców** (*Universal Pattern Language*) – podejście przekrojowe i problemowe w formie powiązanych wzajemnie sieci wzorców: por. Alexander, 1978, *A Pattern Language*; opracowania języków wzorców mogą mieć także charakter przekrojowy, branżowy czy np. zbiorczy z zakresu planowania i projektowania urbanistycznego (*smart growth*), w formie wzorców zorganizowanych wg skali i zagadnienia – por. np. Duany, Speck, Lyndon, 2010, *The Smart Growth Manual*; także tematyczne – na przykład w zakresie praktyki kształtowania miejsc (*placemaking*) w odniesieniu do codziennych użytkowników – por. np. Sucher, 1996, *City Comforts* i wiele innych. Język wzorców nigdy nie określa dosłownego kształtu i wyglądu elementów kompozycji architektonicznej czy urbanistycznej, ale raczej ich zastosowanie i interakcje z użytkownikiem.
 - **Architektoniczne, urbanistyczne i regionalne DNA** – jedną z najprostszych metod ewaluacji DNA budynku jest tzw. lista kontrolna. Dla obszarów dzielnic i miast – to usystematyzowane metody ewaluacji charakterystycznych elementów historycznego krajobrazu miast, por. m. in. narzędzia typu *Historic Area Assessment (HAA, English*

¹⁷ Średnio udaną próbą oparcia ładu przestrzennego na specyficznie dobranych i interpretowanych wskaźnikach urbanistycznych jest powszechnie obowiązująca tzw. analiza urbanistyczna.

Heritage), w zakresie: jednostek, części i funkcji istniejącej zabudowy oraz przestrzeni publicznych, cech i trendów przekształceń, charakterystyki wizualnej i wrażeniowej, genezy i kierunków przekształceń zabudowy, jej oceny stanu i wartości, a następnie rekomendacji. DNA krajobrazu kulturowego może być ujęte w formie wzornika regionalnego (por. *Newquay Growth Area Pattern Book*), określającego charakterystyczne cechy: lokalizacji i relacji zabudowy, także w wymiarze czasowym, ze środowiskiem, wzorców urbanistycznych, typologii architektonicznych, cech strukturalnych architektury (detal, kolor, powierzchnie), jak i wzorców elementów krajobrazu miejskiego i naturalnego, w zależności od poszczególnych stref. Elementy zidentyfikowanego kodu mogą stać się także podstawą formułowania wytycznych formalnych generatywnego kształtowania elementów architektury (*Generative Patterns and Codes*).

- **Plany i kody formalne** – usystematyzowana metodologia tworzenia planów lokalnych, opartych na zasadzie „prymatu formy nad funkcją” (*form-based codes, design-based codes*). Założenie to oznacza, iż w określeniu założeń planu przestrzennego istotniejszą rolę odgrywa jakość wizualna i morfologiczna przestrzeni niż sztywne określenie funkcji przypisanych do określonych terenów. Dominuje podejście multifunkcyjne (*mixed-use*) i możliwość twórczej adaptacji architektury do zmieniających się uwarunkowań ekonomicznych i kulturowych, przy założeniu pozytywnego charakteru przestrzeni i jej jakości informacyjnej. Elementem planów formalnych są szczegółowe ordynacje i standardy urbanistyczne oraz wzorniki architektoniczne.

3. **Fraktalność a reprodukcja architektury.** Fraktale to specyficzne geometrie odwzorowujące lub naśladujące charakterystyczne wizualne cechy obiektów, organizmów i generalnie środowiska naturalnego. Fraktalna natura geometrii leży u podstaw uniwersalnego, żywego języka form geometrycznych, zwłaszcza tradycyjnych. Reprodukacja form odbywa się nie tylko w różnych lokacjach, na przykład symetrie translacyjne, ale także w skalach (samopodobieństwo)¹⁸. Jedną z charakterystycznych cech fraktali jest tzw. wymiar fraktalny, będący miarą transgresji kształtu pomiędzy wymiarami euklidesowymi. Wymiar fraktalny charakterystycznych cech otoczenia (kształtu chmur, linii lasu, fal oceanu itp.) można określić wielkością liczbową, podobnie jak wymiar fraktalny elementów architektury czy fragmentów krajobrazu zabudowanego, np. charakterystycznej linii dachów, co pozwala na porównanie „naturalności” kształtu. Można także określić preferencję czy oddziaływanie formy w określonych zakresach wymiaru fraktalnego. Fraktalna natura tradycyjnej zabudowy, w tym jej wymiar fraktalny, może stanowić podstawę do formułowania wytycznych regionalnych, zwłaszcza w zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego.

Powyższe, rozbudowane autorsko zestawienie oferuje jedynie wstępną, lecz mimo to – bogatą paletę możliwości kształtowania formy regionalnej, wyboru narzędzi określających pewne minimalne wymagania celowego kształtowania poczucia regionalności i lokalności architektury. Zaznaczyć należy, iż proponowane rozwiązania z grupy architektonicznej (kod

¹⁸ W teorii kształtowania architektonicznej spójności koncepcja centrów i całości [Alexandrer, 2004] w dużej mierze odnosi się i czerpie z fraktalnych zasad kształtowania przestrzeni.

architektoniczny) stanowić powinny raczej komponent znacznie szerszych zapisów o charakterze analitycznym (architektoniczne, urbanistyczne i regionalne DNA) i planistycznym (planu formalnego) niż odrębne, ograniczone opracowania, abstrahujące od szerszego kontekstu przestrzennego i funkcjonalnego. Z kolei transkrypcja DNA to raczej propozycja usystematyzowanego zapisu planistycznego niż jedynie prostego zestawu gotowych rozwiązań. Zagadnienia uniwersalnego języka form, języka wzorców oraz coraz bardziej interesujące badawczo i przywoływane w literaturze naukowej zagadnienie istoty fraktalności architektury stanowią pewien abstrakcyjny, niemniej pomocny w określaniu świadomości projektowej, poziom rozważań o formie architektonicznej.

Zakończenie

Przyszłość regionalności architektury nie może opierać się wyłącznie na wizualnym odtwarzaniu tradycyjnego języka, ale raczej na jego twórczej adaptacji i rozwoju, wykluczającego zarówno doktrynalny historyzm form, jak i całkowitą ich negację w duchu architektury modernistycznej, postmodernistycznej, neomodernistycznej czy minimalistycznej. Architektura ta powinna mieć nie tylko wygląd, ale przede wszystkim charakter żywego, ewoluującego lokalnego języka. Teoria i elementy języka form i wzorców nie stanowią współcześnie dominującego nurtu kształcenia i poszukiwań badawczych ani powszechnej praktyki architektonicznej, pozostawiając praktycznie nieograniczoną swobodę twórczą w ramach problematycznych, bo kontrskutecznych, wytycznych urbanistycznych. Sam język administracyjnie lub ustawowo narzuconych standardów urbanistycznych nie wystarcza do osiągnięcia zorganizowanej złożoności i harmonii regionalnego krajobrazu kulturowego. Wciąż kształtowana teoria języka wzorców i języka form poszerza owo pojmowanie istoty kształtowania ładu architektonicznego o te elementy, które mogą być istotne z punktu widzenia indywidualnego i społecznego kształtowania regionalnego charakteru architektury.

Bibliografia

- Adam, R., 1995, *Tradition and the Modern City*, „Urbanities”, Autumn 1995, s. 109-115.
- Adam, R., 2010, *Progress isn't always modernist*, „Riba Journal”, May 2010, s. 40-42.
- Alexander, C., 1979, *The Timeless Way of Building*, New York.
- Alexander, C., 1987, *A New Thoery of Urban Design*, New York.
- Alexander, C., 2004, *The Nature of Order*, Berkley.
- Crove, N., 1997, *Nature and the Idea of a Man-Made World*, Cambridge.
- Dunster, B., 2009, *Sense of place*, „Ecologist”, June 2009, s. 29-31.

- Etherington, R., 2009, *People prefer traditionally designed building says YouGov survey published this week*, 16 October 2009; <http://www.dezeen.com/2009/10/16/people-prefer-traditionally-designed-buildings-yougov/>
- Gindroz, R., Robinson, R. i in., 2004, *The Architectural Pattern Book*, New York, London.
- Hersey G., 2001, *The Monumental Impulse: Architecture's Biological Roots*, Cambridge.
- HRH The Prince of Wales, *A Vision of Britain*, Doubleday, London 1989.
- Jencks, C., Kropf, K., 2013, *Teorie i manifesty architektury współczesnej*, Warszawa.
- Krier, L., 2007, *Architecture: Choice or Fate*, Singapour.
- Krier, L., 2011, *Architektura wspólnoty*, Gdańsk.
- Leitner, H., 2015, *Pattern Language*, Graz.
- Mouzon, S. A., 2004, *Traditional Construction Patterns: Design & Detail Rules of Thumb*, New York.
- Norberg-Schulz, C., 2000, *Bycie, przestrzeń i architektura*, Warszawa.
- Salingaros, N. A., 2008, *A Theory of Architecture*, Solingen.
- Salingaros, N. A., 2013, *Unified Architectural Theory*, Kathmandu.
- Scarlett, S. T., 2013, *Simple rules*, Wellesley.

Architectural language and adaptability

ABSTRACT

The purpose of this paper is a descriptive determination of the conditions shaping the architectural language of forms, including, in particular, regional forms, understood as the ability to adapt domain architecture to local conditions, both in geographical (local climatic conditions, materials, energy efficiency, and technology low-tech), as and humanistic dimension, in relation to local building traditions. In addition, it presents the conditions and possibilities of its vital reproduction, to meet with emotional, sentimental and spiritual needs of man, or practical considerations of "physiological" dimension: to minimize the negative impact of architecture at visceral level and stress reduction. It includes sample analysis and classification methods of replication, based on a review of the literature examples of theoretical and legal practical constructs to help in shaping the replication of regional architecture methods. Conclusions and recommendations: Surviving and strengthening regional (adjusted to the local environment) nature of architecture can take place only through effective and conscious use of architectural language - the language of patterns and forms, in the practice of recording architectural and legal notation of the architectural and planning code.

dr inż. arch. Bogusz Modrzewski, architekt i grafik; specjalizuje się w zagadnieniach teoretycznych, dydaktycznych i praktycznych aspektów projektowania urbanistycznego / architect and graphic designer; specializes in theoretical, didactic and practical aspects of urban design; kontakt/contact: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Zakład Planowania Przestrzennego, ul. Dziegiełowa 27, 61-680, Poznań, e-mail: b.modrzewski@amu.edu.pl